

Hauber Károly

Balázs Géza: A művészet és a nyelv születése

Súlyos könyvet helyezett az asztalra Balázs Géza. Mélyen szántó és terjedelmes munkát, amely tele van tűzdelve idézetekkel és hivatkozásokkal, mégis úgy olvastatja magát, mint egy jó regény. Csak hősei és eseményei mások. Teremtett alakok helyett a tudomány és a kultúrtörténet nagyjai szerepelnek benne, izgalmát pedig nem a cselekmény váratlan fordulatai, hanem a szikrázó szellemi fölismerések biztosítják.

A szerző, híven a címhez, a művészet és a nyelv eredetét kutatja, s mindközben rendkívül széles körű nyomozást folytat, amely a nyelvtudomány és a művészetek mellett egyebek közt kiterjed ez a néprajzra, a pszichológiára és az egész kultúrtörténetre. Az önmagában is lefegyverző sokoldalúság érthető. Olyasminek ered ugyanis a nyomába, ami a kutatás számára homályba vész. Bár régóta tudjuk, hogy mind a művészet, mind a nyelv emberré válásunk feltétele, a folyamat azonban mintegy 100 ezer esztendővel ezelőtt kezdődött, és ebből csak néhány ezer év dokumentálható, a korábbiakat illetően csak közvetve vizsgálódhatunk (folklór, gyermeknyelv, mélylélektan, primitív népek stb.).

A könyv nem véletlenül tárgyalja együtt a művészetet és a nyelvet. Utóbbi ugyanis nem egyszerűen mesterséges jelrendszernek tekinti, hanem metafizikai képződménynek, amelyben éppúgy benne van a teljes ember, mint a művészetben. Sőt maga is művészet: egyszerre mimézis és alkotó, örömet szerző tevékenységforma. A nyelvi jelek túlnyomó része ma megállapodáson alapuló szimbólumnak számít, többségük azonban eredetileg hasonlóságon vagy érintkezésen alapuló ikon vagy index volt – és ez sokszor ki is deríthető. Azért is fontos ez, mert éppúgy benne van az emberiség kollektív tudatalattija, mint közös álmainkban. Múltunkról hoz hírt. Arról az emberről, aki eredetileg egységben volt a világgal. Nem fogalmakban, hanem képekben gondolkodott, s olyan jelekkel nevezte meg az őt körülvevő valóságot, amelyben még világos volt a jel és a jelölt közötti kapcsolat.

Mikor, hogyan történt a változás? Miként szorították ki a képeket a fogalmak, hogyan jött létre a mai értelemben vett nyelv? A szerző itt nem akar mindenáron újat mondani, inkább összefoglalja az eddigi kutatásokat, amelyek többnyire mutációt látnak a fejlődés felgyorsulása, a „megszaladás” mögött. Eredeti hipotézissel áll viszont elő a nyelv és a művészetek születését illetően. Úgy látja: a kettő egy töről fakad és párhuzamosan fejlődik. Kezdetben, a szinkretikus őskultúrában együtt létezik a nyelv és a zene, igaz, a természeti mintákra kialakult dallam mintegy megelőlegezi a nyelvet. Ez a dinamikus keret, amelyre az előbb az egytagú tagolatlan kijelentések, majd a kéttagúak ráépülnek. És így tovább, hiszen a nyelv és a zene kapcsolata ma is jól érzékelhető. S maga az „ősnyelv” is több oldalról megközelíthető. A mítoszkatatók ezt olvassák ki a mítoszokból, a Jung nyomában járó pszichoanalitikusok a kollektív tudatalattit megjelenítő közös álmokból. A folkloristák ezt sejtetik meg a ráolvasásokból, a munkadalból, a bölcsődalból, a táncszóból, a siratóból. S ma is számos olyan nyelvi megnyilatkozás akad, amely ide vezet vissza. „További kevés figyelemre méltatott, ösztönös megnyilvánulások mutatnak rá elemi formákra: elszólás, indulatból felfakadó kiabálás, durvaság, hümmögés, sóhajtozás, fohász, ima; szex, szülés, euforikus (alkoholos, drogos) állapotban való beszéd, afázia, végelgyengülés következtében leépülő beszéd. Az ösztönösség jól megragadható a ritmikus számolgatásban és firkálgatásban” (Balázs 2021, 28) – olvashatjuk a műben. Művészet és nyelv közös eredete hüvelyezhető ki bizonyos természeti alapformákból is, mint pl. a kör és a gömb, a szimmetria vagy a jel és a jelölt közötti kapcsolat.

Balázs Géza lenyűgöző felkészültséggel bontja ki mondandóját. Felismerései mindig a lényegre érintik, s amellett hogy alátámasztják felfogását, önmagukban is rendkívül érdekesek. Se szeri, se száma a magvas, izgalmas fejtegetéseknek. Lehetne-e pl. pregnánsabban megvilágítani Csíkszentmihályi Mihály elméletét a flow-ról: „hányszor előfordul az emberrel, hogy »csak úgy« beszélget valakivel (valakikkel), és elfut, elszalad az idő (...) a flow lényege a téren időn kívül kerülés... Az örömfunkció tehát kódolva van a nyelvben. Csakúgy, mint például a szexualitásban, és mindenféle alkotó emberi tevékenységben” (Balázs 2021, 84). S lehetne-e meggyőzőbben érzékeltetni, hogy „a művészet és a nyelv emberlétünk alapja”, mint Freund Tamás agykutató egyik vallomással: „Nemcsak mindennapos testnevelésre van az embernek szüksége, hanem mindennapos katarzisa is. Ezt a művészeti nevelés adja meg, ami akkor a leghatékonyabb, ha az ember részese az értékteremtésnek (...) Gazdag belső világgal az ember tudományos munkája is sokkal hatékonyabb (...) Meggyőző-

désem, hogy amit az én agyamból a kreativitás terén ki lehetett hozni, azt én a zenének köszönhetően kihoztam” (Balázs 2021, 167).

Úgy gondolom, *A művészet és a nyelv születése* több tudományág számára is fontos, eredeti munka. Több diszciplínát kapcsol össze, s az emberiség történelmének egészében gondolkodik, mégis érthető és meggyőző. Úttörő vonásai közül itt hármat emelek ki.

Az első a módszert érinti. A szerző nem a bevett sémák szerint közelít a témához. Nem vagy-vagyokban gondolkodik, ahogy ez a nyugati tudományban elterjedt, hanem amikor csak lehet, szem előtt tarja a keleti gondolkodásban meghonosodott is-is hagyományát. Azaz nem feltétlenül üdvözli mindig az arisztotelészi kizárt közös harmadik logikai alapelvét (két egymást tagadó állítás közül az egyik feltétlenül igaz). Tudatos ez a megközelítés (amit az is jelez, hogy a szerző külön fejezetet szentel ennek a témának), de ezúttal fölöttébb gyümölcsöző. Másként aligha kerülhetne sor arra a szellemi kalandra, amelyre a könyv hív bennünket. Ám ettől még nem lesz kevésbé tudományos, hiszen erről a témáról így lehet igazán hitelesen beszélni.

A munka második fontos újdonsága, hogy koncepcióját belegyökerezteti a magyar tradícióba. Olyan tudósokhoz kapcsolódik, akikről a strukturalizmus és a posztstrukturalizmus diadalmenete idején hajlamos volt megfeledkezni a magyar tudomány, holott európai rangú életművet hagytak hátra. Az alapoknál mindenekelőtt Hamvas Béla, Várkonyi Nándor, Thass-Thienemann Tivadar és Karácsony Sándor nevét kell itt kiemelni, akik úgy voltak originális gondolkodók, hogy mindig az egész emberre figyeltek; szem előtt tartották a legapróbb részleteket is, de sosem feledkeztek meg a nagy egészeiről, az ember küldetéséről. Rajtuk kívül számos más tudós munkásságára hivatkozik még Szilágyi N. Sándortól Tánczos Vilmoson át Voigt Vilmosig – hogy csak néhány magyar tudóst emeljünk ki –, hiszen a szerző alaposan ismeri a nemzetközi szakirodalmat is.

Harmadikként mondjuk el, hogy Karácsony Sándor és Hamvas Béla nyomában járva Balázs Géza is az egész embert vizsgálja. Kimondatlanul is a nagy kérdésekre keresi a választ: Kik vagyunk? Honnan jöttünk? Hová leszünk menendők? Innen nézve a könyv nyugtalanító olvasmány. Úgy tűnik, nem csupán a művészet tanúsítja a modern ember növekvő otthontalanságát, de erről hoz hírt a hagyománytól egyre inkább elszakadó nyelvhasználat is, amely „leképezi a természetet, megnyilvánul benne a természet, a társadalom és a személyiség, az ember (nyelvi) világképe” (Balázs 2021, 284).